

отраслей. Проанализировано видовое и тематическое распределение массива научных публикаций, проведён углублённый анализ раздела «Народное образование. Педагогические науки», что представлен большим количеством публикаций. Представлены сведения об образовательных и научных институтах, принимающих участие в формировании отраслевого сегмента по вопросам педагогики, психологии и образования, а также о периодических и продолжающихся изданиях по психолого-педагогической тематике, реферативно представленных в БД «Україніка наукова». Освещены перспективы и направления по улучшению формирования реферативных ресурсов указанной тематики.

Ключевые слова: педагогика, психология, образование, реферирование, реферативная информация, научные публикации, база данных «Україніка наукова», Украинский реферативный журнал «Джерело».

УДК 025.5:01(035):004.65

Тетяна Добко,

д-р наук із соціальних комунікацій,
старш. наук. співробітник,
керівник Центру НБУВ

Павло Штих,

провідний бібліограф НБУВ

**ВІДКРИТИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ
НЕОПУБЛІКОВАНИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСІБНИКІВ:
ІСТОРІЯ, ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ**

Розглянуто питання координації довідково-бібліографічної діяльності, історію створення та проблеми формування відкритого електронного архіву неопублікованих бібліографічних посібників.

Ключові слова: довідково-бібліографічна діяльність, бібліографічні довідки, довідково-бібліографічний апарат, бази даних, електронні архіви.

Нові комп'ютерні технології створення, збереження та розповсюдження інформації в кінці ХХ – на початку ХХІ століття значним чином змінили способи і засоби отримання користувачами наукової інформації. У довідково-бібліографічному апараті (ДБА) наукової бібліотеки значне місце займає фонд неопублікованих бібліографічних посібників (ФНБП), який є складником довідково-бібліографічного фонду бібліотеки, зібранням копій раніше виконаних письмових бібліографічних довідок. Крім копій виконаних довідок до ФНБП органічно входять також оригінали або копії різних бібліографічних покажчиків, списків, оглядів, які з будь-яких причин залишились неопублікованими або надійшли з інших бібліотек. У багатьох бібліотеках ця частина ДБА іменується архівом виконаних довідок. Запити на ті ж самі теми можуть повторюватись, тому з часом при використанні бібліографічних довідок з архіву вони доповнюються новою інформацією.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) ФНБП є зібранням бібліографічних документів, трудових письмових тематичних довідок, виконаних різними підрозділами бібліотеки на замовлення організацій, установ (Президії НАН України, органів державної влади та управління), окремих осіб (академіків, докторів та кандидатів наук, аспірантів, спеціалістів тощо). Архів копій письмових довідок і списків,

виконаних кожною академічною бібліотекою, є частиною науково-довідкового апарату бібліотек і слугує одним з джерел бібліографічного пошуку.

У 1960–80-ті рр. вдосконаленню науково-інформаційного, довідково-бібліографічного обслуговування надавалася значна увага. Так, для координації довідково-бібліографічної роботи, усунення паралелізму у діяльності органів науково-технічної інформації і бібліотек, кращого інформування про складені неопубліковані покажчики і списки літератури було прийнято низку законодавчих, нормативно-методичних документів серед яких – Рішення IV Пленуму Міжвідомчої Ради з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР від 31 травня 1961 р. «Про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР» [9]. Було визначено і реалізовано низку координаційних, науково-організаційних, науково-методичних і практичних заходів, спрямованих на гармонійний розвиток довідково-бібліографічної роботи у країні, з урахуванням чітко визначеного місця універсальних, галузевих і спеціальних наукових бібліотек в єдиній системі довідково-бібліографічного забезпечення користувачів, і яким на НБУВ (тоді Державну публічну бібліотеку) було покладено роботу з виконання бібліографічних довідок із суспільних наук, мовознавства, мистецтва, літературознавства, хімії і хімічної технології.

Положення про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР (1975 р.) визначало, що координація усіх форм бібліографічної роботи в системі АН визнавалася однією з важливих умов успішного здійснення інформаційно-бібліографічного обслуговування вчених [8]. Низка документів, зокрема «Порядок организации и использования фондов неопубликованных указателей и списков литературы, составленных органами научно-технической информации и библиотеками по запросам ученых, специалистов и работников производства» (затверджено Держкомітетом Ради Міністрів СРСР з науки і техніки 3 січня 1972 р.), «Методические рекомендации по дальнейшему повышению эффективности использования указателей и списков литературы, выполняемых по запросам организаций и предприятий» (березень 1976 р.) були спрямовані на усунення паралелізму у довідково-бібліографічній роботі органів науково-технічної інформації (НТІ) і бібліотек, краще інформування про складені ними неопубліковані бібліографічні покажчики і списки літератури.

Розвиток системи НТІ супроводжувався удосконаленням інформаційних функцій бібліотек на допомогу працівникам виробництва, науки, культури, впровадженням у діяльність бібліотек сучасних форм науково-інформаційної роботи, розвитком взаємодії з інформаційними службами.

Для інформування бібліотек про підготовлені неопубліковані бібліографічні покажчики з 1957 по 1973 рр. видавався «Информационный указатель библиографических списков и картотек, составленных библиотеками Советского Союза», з 1974 р. – «Список неопубликованных библиографических работ в библиотеках и информационных центрах СССР», упродовж 1966–1987 рр. – «Каталог библиографических указателей по технике, составленных библиотеками СССР». Особливістю використання неопублікованих бібліографічних списків з централізованих фондів була можливість задоволення навіть вузькоспеціальних запитів.

На ЦНБ АН УРСР (нині – НБУВ) було покладено завдання з координації науково-інформаційної, довідково-бібліографічної роботи серед установ АН України. Бібліотекою надавалася конкретна науково-методична допомога, було розроблено низку методичних посібників з методики виконання бібліографічних довідок. Довідково-бібліографічне обслуговування посідало помітне місце в системі інформаційного забезпечення цільових комплексних програм і науково-технічних проблем.

Підготовку тематичних списків літератури у Бібліотеці у 1960–70-ті рр. здійснювали такі професіонали бібліотечної справи, як: Л. В. Беляєва, І. З. Бойко, Л. І. Гольденберг, Г. М. Гімельфарб, К. О. Коваленко, М. Ф. Котляр, О. М. Матвієнко, О. С. Ровнер, Б. С. Савчук, С. В. Сороковська, А. Д. Ульянова, І. Г. Шовкопляс та багато інших. Більшість із них поєднували довідково-консультаційну роботу з різних галузей знання, забезпечення індивідуальних запитів користувачів з укладанням науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, тому якість інформаційних продуктів була високою.

З метою інформування про виконану бібліографічну роботу в АН УРСР з 1971 по 1990 рр. в НБУВ видавався «Інформаційний покажчик бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та науковими установами системи АН УРСР», укладачами яких в різні роки були О. Я. Лук'яненко, З. О. Врублевська, Р. С. Жданова та ін. Завданням цього посібника було інформування широкого загалу користувачів про видані бібліографічні покажчики, підготовлені письмові довідки, списки літератури, укладені бібліотеками наукових установ АН УРСР.

Особлива увага зверталася на дотримання строків виконання замовлення і принципів координації довідково-бібліографічної роботи в Україні. Було відпрацьовано технологію обміну бібліографічними продуктами (поточне інформування, копіювання довідок з архіву, їх надсилання замовникові у стислі терміни).

На початку 1990-х рр. було відновлено інформування користувачів про неопубліковану бібліографічну продукцію. Адже в процесі бібліографічного обслуговування досить часто доводиться звертатись до бібліографічного списку із ФНБП, в якому найшвидше можна знайти необхідні бібліографічні матеріали, відсутні в ретроспективних покажчиках.

Продовженням цього напрямку стали видання «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України. 1996–2001» (укладач І. М. Архіпова. – Київ, 2002), «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, підготовлених бібліотеками науково-дослідних установ НАН України ... [за 2011, 2012 роки]» (укладачі С. М. Горбань, Ю. С. Левченко. – Київ, 2012–2013).

В архіві виконаних довідок відділу довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського зібрано понад 30 тис. тематичних бібліографічних списків з багатьох галузей знання з 1950 р. до теперішнього часу [4, с. 195]. Цей фонд є важливим джерелом для вивчення історії розвитку бібліографічної діяльності та задоволення сучасних інформаційних потреб користувачів. З 1995 р. тематичні списки почали готуватися і зберігатися на машиночитаних носіях.

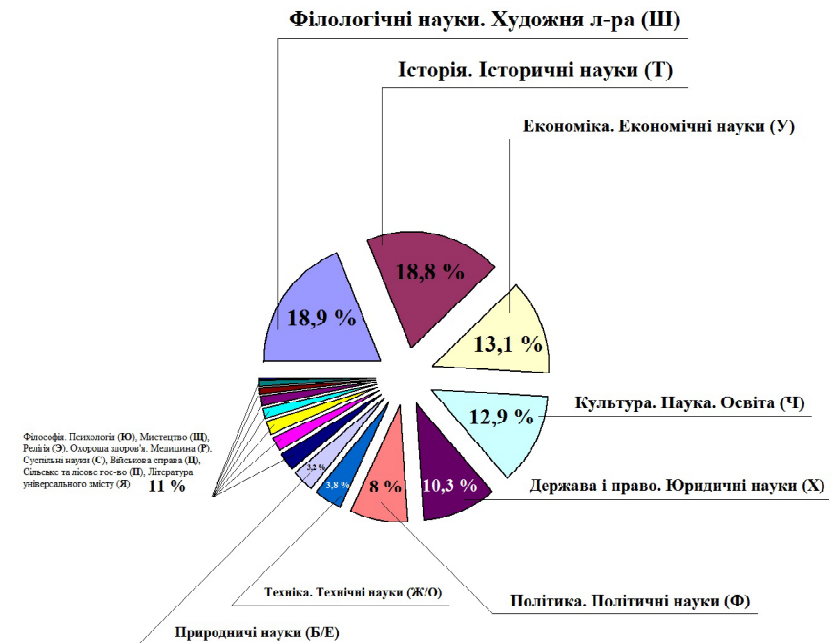
Нині цінний бібліографічний матеріал, що зберігається в архівах бібліотек, оцифровується і надається у суспільне використання. До прикладу, показовим є оприлюднений на сайті Російської національної бібліотеки ретроспективний «Открытый библиографический архив: полные тексты неопубликованных библиографических работ» (<http://www.nlr.ru/ibores/oba/index.php>), що включає тематичні списки з різних галузей знання, складені бібліографами упродовж багатьох десятиріч років (починаючи з другої половини ХХ ст.).

З метою введення в суспільний обіг і ширшого використання цього унікального інформаційного ресурсу, у ВДБО НБУВ кінця 2011 року здійснюється відцифрування машинописних тематичних списків літератури, укладених у 1950–1994 роках та систематична робота з

формування бази даних (БД) «Архів довідок», для чого використовується інтегрована бібліотечно-інформаційна система ІРБІС (версія 2008.1).

Фахівцями ВДБО (В. А. Шкарина, П. М. Штих, Т. В. Добко) розроблено концепцію формування електронного Архіву, методику оцифрування та каталогізації неопублікованих бібліографічних списків.

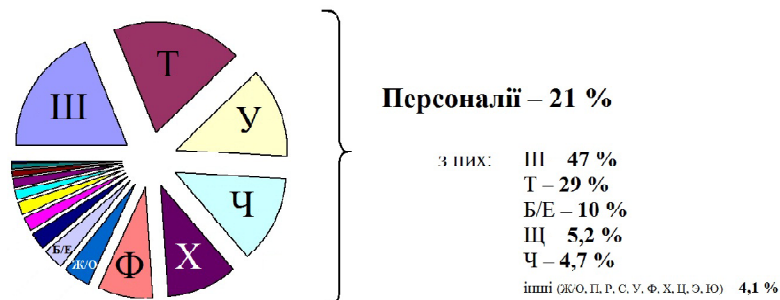
Для наповнення бази обираються найбільш ґрунтовні, важливі, соціально значущі тематичні списки літератури, які не втратили актуальності та науково-інформаційного значення, авторами яких, до прикладу, є: С. І. Бойко («Українська література мовами народів СРСР»), М. В. Булавицька («Українська художня література про боротьбу за мир»), Л. І. Гольденберг («Розвиток української літератури»), М. К. Звіглянич («Іонообмінні смоли в хімічній технології»), К. О. Коваленко («Геологічна будова Запорізької області»), І. Г. Шовкопляс («Змійові вали»), А. Д. Ульянова («Структура і склад скла»), С. В. Сороковська («Патріотизм. Подвиги народу в праці і в бою з ворогом») та багато інших.



Основними елементами опису неопублікованого бібліографічного списку (посібника) у БД є: назва довідки; хронологічні межі відібраних документів, види документів (книги, періодичні видання, статті, дисертації тощо); відомості про укладачів; рік створення; кількість сторінок; кількість назв; індекси ББК, (УДК), ключові слова тощо.

На даний час БД включає 860 записів, кожен з яких супроводжується посиланнями до текстових файлів тематичних списків – підготовлених в електронній формі (у форматах rtf, doc тощо) або оцифрованих машинописних (у форматах pdf, jpeg та ін.). Тематика виконаних списків літератури за галузями знань розподіляється таким чином: Філологічні науки. Художня література (Ш) – 18,9 %; Історія. Історичні науки (Т) – 18,8 %; Економіка. Економічні науки (У) – 13,1 %; Культура. Наука. Освіта (Ч) – 12,9 %; Держава і право. Юридичні науки (Х) – 10,3 %; Політика. Політичні науки (Ф) – 8 %; Техніка. Технічні науки (Ж/О) – 3,8 %; Природничі науки (Б/Е) – 3,2 %; Філософія. Психологія (Ю) – 2,4 %; Мистецтво (Щ) – 2 %; Релігія (Э) – 1,9 %; Охорона здоров'я. Медицина (Р) – 1,4 %; Суспільні науки (С) – 1,4 %; Військова справа (Ц) – 0,9 %; Сільське та лісове господарство (П) – 0,7 %; Література універсального змісту (Я) – 0,3 %.

Із загального числа включених до ресурсу довідок 21 % займають «Персоналії» (з питань літературознавства – 47 %, історії – 29 %, природничих наук – 10 %, мистецтва – 5,2 %, культури – 4,7 %).



Створений у Бібліотеці БД «Архів довідок» є відкритою корпоративною платформою: кожна бібліотека може зробити свій вклад в його наповнення. Прикладом такої співпраці є отримані раніше ретроспективні списки літератури з Бібліотеки Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна АН УРСР: «Біохімія – виробництву» (1979–1981), «Імобілізовані ферменти» (1966–1979), які зберігалися в архіві, і отримані нині – «Золото в надрах Криму», «Спектроскопія і люмінесценція мінералів» (укладач Гречанюк Т. С., НТБ Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка).

Однією з останніх введених до БД довідок, виконаних НБУВ (зокрема, відділом ВДБО) спільно з Науково-технічною бібліотекою Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона є:

Патон Борис Євгенович [Електронний ресурс]: список літ. (2013) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, від. довідково-бібліогр. обслуг.; Наук.-техн. б-ка Ін-ту електрозварювання ім. Є. О. Патона; уклад.: Т. А. Гришина, С. В. Іваненко, А. М. Колесніченко [та ін.]; ред. Т. В. Добко. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2014. – 9 с. (63 назви). – Назва з титул. екрана. – Укр., рос. – Режим доступу: PatonBE.rtf.

Формування БД доводить спадкоємність традицій та необхідність упровадження інновацій у діяльність наукових бібліотек у період інформаційної трансформації суспільства та має на меті комплексно представити творчий доробок бібліографів, які багато сил і праці віддали благородній бібліотечній справі. Так, ресурсні можливості дають змогу оперативно отримати біобібліографічні довідки про них, які паралельно готуються, шляхом гіперпосилань.

НБУВ запрошує наукові бібліотеки, насамперед установ НАН України, до участі у створенні бази даних, у формуванні науково-інформаційного ресурсу, що дасть змогу ширше представити міждисциплінарне знання, літературу з багатьох галузей науки і техніки, наблизити наукову бібліографічну інформацію до користувача. Адже бібліотеки наукових установ НАН України покликані забезпечити максимальне і ефективне використання вченими і спеціалістами науково-інформаційних ресурсів відповідно до тематики наукових досліджень, що здійснюються в країні. Важливим є налагодження міжвідомчої співпраці в питаннях обміну бібліографічними ресурсами та кооперативного формування ретроспективних архівів довідок.

Список використаних джерел

1. *Архіпова І. М.* Неопубліковані бібліографічні покажчики та списки як важливий інформаційний ресурс / І. М. Архіпова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2001. – Вип. 6. – С. 477–481.
2. *Веденяпина Н. И.* Архив выполненных запросов в электронной среде / Н. И. Веденяпина // *Электронные документы : создание и использование в публичных библиотеках : справочник.* – СПб., 2007. – С. 510–512.
3. *Гончаренко Н. Н.* Справочно-библиографический аппарат научных библиотек АН УССР : (обзор) / Н. Н. Гончаренко // *Библиотеки АН СССР и академий наук союзных республик.* – М., 1980. – Вып. 3. – С. 30–40.
4. *Добко Т. В.* Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Т. В. Добко ; від. ред. О. С. Онищенко ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 376 с.
5. *Маева М. А.* Организация, ведение и использование фонда письменных библиографических справок (списков), выполненных ЦНБ им. В. И. Вернадского и библиотеками системы АН Украины : инструкция / М. А. Маева. – Київ, 1979. – 14 с.
6. *Методические рекомендации по организации справочно-информационного фонда учреждения АН УССР : утв. распоряжением Президиума АН УССР от 19 мая 1978 г., № 1187.* – [Київ, 1978]. – 19 с.
7. *Организация и использование фондов неопубликованных указателей и списков литературы по проблемам культуры и искусства (инструкт-метод. письмо).* – [М., 1974]. – 6 с.
8. *Положення про організацію та координацію інформаційно-бібліографічної роботи в Академії наук УРСР / АН УРСР.* – Київ, 1975. – 7 с.
9. *Про координацію довідково-бібліографічної роботи в УРСР : Рішення IV Пленуму Міжвід. Ради з питань бібл. роботи при М-ві культури УРСР, 31 трав. 1961 р. // Довідник бібліотекаря : зб. кер. матеріалів з питань бібл. роботи.* – Харків, 1967. – С. 120–123.
10. *Шкаріна В. А.* Нові шляхи до розширення інформативності довідково-бібліографічного фонду / В. А. Шкаріна // *Бібліотечна планета.* – 2005. – № 2. – С.18–21.
11. *Штих П. М.* Відкритий електронний архів неопублікованих бібліографічних посібників у НБУВ / П. М. Штих // *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.).* – Київ, 2013. – С. 383–384.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015 р.

UDC 025.5:01(035):004.65

Tetiana Dobko,

Dr. of Sc., Director of the Information and Reference Services Center, Vernadsky National Library of Ukraine

Pavlo Shtykh,

Leading Bibliographer, Vernadsky National Library of Ukraine

Open Source Electronic Archive of Unpublished Reference Books: background, creating and use

The paper focuses on the study of the coordination of reference-bibliographic activities in Ukraine in 1960–1980. In particular, it concerns the history of formation and development of the the unpublished reference-bibliographical aids holdings at the V. Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) and Research Libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The issues of creating retrospective bibliographic-reference lists of electronic archive collections stored in VNLU within 1950–2014 are also elucidated. The structure of the information resources, issues of cataloging, descriptions, digitizing of unpublished reference-bibliographic aids are discussed. The necessity of keeping tradition and introducing innovations into research libraries activity at the time of the informational transformation of society is underlined.

The conclusion is made on the social significance of the information resources to meet user requests concerning universal database, the necessity of inter-agency cooperation in the exchange of reference-bibliographic resources and cooperative formation of archives retrospective reference-bibliographic aids.

Keywords: information and reference services, reference information, reference aids, databases, electronic archives.

УДК 025.5:01(035):004.65

Татьяна Добко,

д-р наук по социальным коммуникациям, старш. науч. сотрудник, руководитель центра НБУВ

Павел Штих,

ведущий библиограф НБУВ

Открытый электронный архив неопубликованных библиографических пособий: история, формирование и использование

Исследован вопрос координации справочно-библиографической деятельности в Украине в 1960–1980-е гг., в частности, истории создания, формирования и развития фонда неопубликованных библиографических пособий в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского и научных библиотеках учреждений НАН Украина.

Освещены вопросы формирования открытого электронного ретроспективного архива тематических библиографических списков, хранящихся в НБУВ за 1950–2014 гг. Рассмотрена структура информационного ресурса, вопросы каталогизации, описания, оцифровки неопубликованных библиографических пособий. Доказано преемственность традиций и необходимость внедрения инноваций в деятельность научных библиотек в период информационной трансформации общества. Сделан вывод о социальной значимости ресурса для удовлетворения информационных запросов пользователей знанием универсального содержания, необходимость межведомственной кооперации в вопросах обмена библиографическими ресурсами и кооперативного формирования ретроспективных архивов справок.

Ключевые слова: справочно-библиографическая деятельность, библиографические справки, справочно-библиографический аппарат, базы данных, электронные архивы.

УДК 001.102(082.22):620.9(477)

Світлана Кириленко,

провідний інженер

Інституту проблем реєстрації інформації НАН України

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ПИТАНЬ ЕНЕРГЕТИКИ НА ОСНОВІ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНКА НАУКОВА»

Досліджено напрями розвитку енергетики за даними моніторингу публікаційної активності в галузі вітчизняної енергетики на основі реферативної бази даних «Україніка наукова». Зазначено, що ефективне інформаційне обслуговування повинно базуватися на знанні основних напрямлень розвитку.

Ключові слова: наукометричний аналіз, публікаційна активність, реферативна база даних «Україніка наукова», УРЖ «Джерело», інформаційні ресурси, потоки НТІ, пошук, кумулятивна кількість, інноваційний напрям, енергетика, відновлювальні джерела.

Для вивчення трендів розвитку різних наукових напрямів та загальної оцінки наукового потенціалу держави в різних галузях науки можуть бути використані результати наукометричних досліджень. Інформаційна база для таких досліджень – матеріали реферативних баз даних, зокрема, реферативна база даних (БД) «Україніка наукова». Для сучасної енергетичної галузі основними пріоритетними напрямками мають стати: енергозбереження та підвищення ефективності всіх виробництв і систем енергозабезпечення. Прерогативами енергетичної політики України визначено: виконання проектів з диверсифікації шляхів і джерел постачання енергоносіїв; упровадження нової структури споживання енергоресурсів на основі відновлюваних джерел енергії; зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище [1–3].

Певну відповідальність за вирішення питань розвитку вітчизняної енергетики покладено на наукові установи, що виконують моніторинг досліджень в енергетичній сфері. Взагалі дослідження документального інформаційного потоку спрямованого галузевого призначення із застосуванням кількісних методів інформаційного аналізу дозволяє з достатнім ступенем достовірності визначити вивченість проблем того чи іншого регіону та галузі в цілому й забезпечує науковою релевантною